

## Лекція 1. ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСНОВКИ АНТРОПОЛОГІЗОВАНОЇ ІСТОРІЇ

### Література

- Гірц К. Інтерпретація культур. Київ, 2001. С.481–532.
- Зашкільняк Л. Сучасна світова історіографія. Львів, 2007. С. 85–86, 113–116, 138–140, 206–208, 211–212. URL: [https://shron1.chtyvo.org.ua/Zashkilniak\\_Leonid/Suchasna\\_svitova\\_istoriohrafia.pdf](https://shron1.chtyvo.org.ua/Zashkilniak_Leonid/Suchasna_svitova_istoriohrafia.pdf)
- Нові перспективи історіописання / За ред. Пітера Берка. Київ, 2004. С.36–55, 122–189, 344–360.
- Дюпон-Мельниченко Ж.-Б., Ададуров В. Французька історіографія XX століття. Львів, 2001. С.42–54. URL: <http://194.44.152.155/elib/local/sk652797.pdf>
- Lüdtke, Alf. Was ist und wer treibt Alltagsgeschichte? Alltagsgeschichte: zur Rekonstruktion historischer Erfahrungen und Lebensweisen / Alf Lüdtke (Hg.). Frankfurt/Main; New York: Campus Verlag, 1989.
- Lüdtke, Alf. What is the history of everyday life and who are its practitioners? *The history of everyday life: Reconstructing historical experiences and ways of life* / Edited by Alf Lüdtke. Translated by William Templer. Princeton; New Jersey: Princeton University Press, 1995. P.3–40. URL: [https://books.google.de/books?id=Xo1l8uw\\_o\\_EC&printsec=frontcover&hl=ru#v=onepage&q&f=false](https://books.google.de/books?id=Xo1l8uw_o_EC&printsec=frontcover&hl=ru#v=onepage&q&f=false)
- Engel, Christian. «Alltagsgeschichte» und «Geschichte von unten»: sinnstiftung und deutsche geschichtswissenschaft. *Cahiers de Fontenay*. Année 1991. 61-62. Pp. 35–54. URL: [https://www.persee.fr/doc/cafon\\_0395-8418\\_1991\\_num\\_61\\_1\\_1540](https://www.persee.fr/doc/cafon_0395-8418_1991_num_61_1_1540)

У 1970-ті рр. паралельно із розвитком історії ментальностей поставав жанр *історичної антропології*. У другій половині 1970-х рр. захоплення культурною антропологією серед представників школи «Анналів» стає всезагальним. Концепція структурної історії ставила за мету пояснення дійсності шляхом реконструкції об'єктивних процесів і структур. У центрі уваги такої історії – аналіз державної діяльності, гра економічних сил, діяльність класів і т. ін. У міру того, як структурна історія наближалася до свого ідеалу, вона ставала історією без людини. На противагу цьому антропологічна історіографія ставить у центр свого дослідження конкретну історичну людину з її досвідом і способом поведінки. Меса періоду раннього середньовіччя, карнавал у Франції раннього нового часу, монархічні ритуали – ось лише деякі речі символічного порядку, що вивчаються з цієї точки зору.

Антропологічний підхід слугує серйозним нагадуванням, що історія має справу не тільки з тенденціями і структурами, які можна спостерігати ззовні, але й вимагає обґрунтованої поваги до культури людей минулого і готовності побачити світ їхніми очима.

Історична антропологія розробляє «погляд зсередини», *емічний* (зсередини) аналіз – замість *етичного* (з погляду зовнішнього спостерігача). Емічний підхід передбачає пильну увагу до дій, намірів і навіть ілюзій людей.

Історична (культурно-історична) антропологія заявляє про себе з кінця 70-х рр. XX ст.

Це течія в історіографії, яка орієнтована на використання методів антропології (етнографічного, етнологічного, культурної антропології) і прагне поглянути на соціальні процеси з позицій їхніх учасників, а також вивчати всі види соціальних практик.

У вступі до збірника есеїв французьких істориків, присвяченого 75-річчю Ж.Легоффа, «Історик-людоджер» (1999) Ж.Ревель підкреслював, що культурна антропологія цього «метра» французької історіографії залишилася найтісніше пов'язаною з концепцією «тотальної історії» його вчителя Ф.Броделя. Ж.Легофф, який завжди прагнув до реконструкції «тотального Середньовіччя», не нехтував жодним із фрагментів

реальності, що її бачили і відчували люди Середньовіччя, а відтак здійснював «дослідження сімейних структур у розумінні їх тривалого існування, ставлень до життя та смерті, жестів тіла та їх відчитань, значущого тягара колективних уявлень, ритуалів і міфів, також логіки економічних практик».

Еммануель Леруа Ладюрі, чия дисертація «Селяни Лангедока» (1966) була написана в традиціях структуралістської методології Лабрусса, у парадоксальній невідповідності до своїх попередніх заяв у 1975 р. випускає книгу «Монтайю, окситанське село», яка стає класикою історичної антропології.

⇒ Характерним прикладом є еволюція наукового світогляду Ладюрі, який декларує свій розрив з «авантюрою тотальної історії». Намагаючись пом'якшити структурно-квантитативний і «безлюдний» стиль своїх попередніх досліджень, він звертається до реконструкції колективної ментальності міського населення півдня Франції наприкінці XVI ст. У виданій 1979 р. монографії «Романський карнавал» дослідник, узявши за основу один із сюжетів своєї докторської дисертації про соціальний рух у місті Роман, спрямований проти засилля знаті, здійснив вражаючу експресією, динамізмом, живим характером реконструкцію духу епохи релігійних воєн – світосприйняття мешканцями Лангедока свого часу і власного місця в ньому. Заколот у Романі 1580 р. змальовано в химерній атмосфері карнавального дійства, сповненого символами та ритуалами. У своїй антропологічній реконструкції Е. Леруа Ладюрі широко використав етнологічні та психоаналітичні методи дослідження, майстерно поєднавши їх із здійсненим ним раніше кількісним дослідженням аграрного циклу XV–XVIII століть.

Настав час «Третіх Анналів».

Поступово склалася палітра антропологічної характеристики суспільства, яка включала такі розділи: «фізична антропологія» (історія харчування, хвороб, лікування, гігієни, історія запахів, ставлення до смерті, потреби, почуття, щоденні звички, вірування); «історія поведінки і звичок» (жести, пози, застільні манери, сексуальна поведінка); «колективні уявлення» – способи сприйняття дійсності (уявлення про святість і про пройдисвітів, комерцію, сім'ю, церкву, сприйняття часу, просторові уявлення, у тому числі «топографія потойбічного», «етнографія усної мови», ритуали, «система образ» з її стереотипами і умовностями – жестом, словом, блюзнірськими написами); історія приватного життя, «життєві стратегії»; «політична антропологія»; «сценарії влади» (рутина правління, патронат і клієнтела, неформальні практики).

Наприкінці XX ст. історики пишуть майже про всі мислимі види людської діяльності в минулому, а також про тварин, рослини, природне середовище та вибудований і сконструйований світ машин і людського житла. Під впливом школи «Анналів» були проведені дослідження в галузі історії страху, запаху, божевілля, дитинства; під впливом радикальних неомарксистів у Британії «історія знизу» намагається перейняти точку зору пересічних чоловіків і жінок минулого, писати про їхній досвід і подивитися на державу, політику та суспільство їхніми очима; під впливом сусідніх і досить віддалених дисциплін вивчалися тіло, медицина й наука, здоров'я і хвороби, масова культура, ірраціональні й незбагненні на перший погляд народні вірування минулих часів; під опікою суспільних наук у Німеччині й Америці були проведені квантитативні структурні дослідження міських і сільських общин минулого, релігійних практик, злочинів і злочинності. Майже все значне й важливе для сучасного людства має сьогодні свою писану історію; і це означає все важливе, що стосується всіх людей, а не тільки невеличкої еліти освічених і могутніх.

Апогей впливу історичної антропології припав на середину 1970-х – початок 1980-х років. Але після тріумфу піднялася хвиля критики щодо історичної антропології. Критику спричинили: неувага до факторів, що забезпечували історичну динаміку («подієвість»); зловживання доказами «через вдалий приклад»; зловживання простими узагальненнями; «історія в уламках».

Французьким історикам знадобилося півтора десятиліття, щоб сприйняти запропоновану Мішелем Фуко в «Археології знання» (1969) відмову від дослідження тривалих у часі соціально-економічних процесів, цих, за окресленням теоретика постмодерну, «нерухомих і мовчазних платформ, вкритих товщею подій». Під впливом деструктивістської критики постмодерністів французькі історики все частіше почали ставити під сумнів методи соціально-економічного, структуралістського, квантитативного аналізу. На зміну таким фундаментальним категоріям анналівської епістемології, як «безперервність», «закономірність», «колектив», прийшли постмодерністські категорії «перервність», «випадковість», «індивід».

Річард Еванс ґрунтовно проаналізував вплив *постмодерністського виклику* на сучасну історіографію. Відділивши поверхові низькопрофесійні наскоки на професійну діяльність істориків від позитивних результатів, він підсумовує:

«Постмодернізм у своїх більш конструктивних зразках заохотив істориків уважніше придивитися до документів, серйозніше сприйняти їхню поверхневу патину і по-новому поставитися до текстів та оповідей. Він допоміг виявити багато нових тем і сфер для дослідження, повернувши одночасно увагу до багатьох тем, які раніше здавалися вичерпаними. Він як ніколи примусив істориків перевірити власні методи й методики, зробивши їх одночасно самокритичнішими, що пішло тільки на користь. Він спонукав істориків відвертіше визнати свою суб'єктивність, що може лише допомогло читачу, який критично оцінює історичну працю. Він пересунув акцент у стилі історичних праць – але не в працях про історію як дисципліну – від соціологічних до літературних моделей і почав робити їх доступнішими для читачів поза університетами (та й для студентів університетів). Він відновив для історії окрему особистість там, де соціологічні підходи більшою чи меншою мірою усунули її. І він надихнув або принаймні збагатив багато видатних історичних праць протягом останнього десятиліття чи й більше: праць, які тільки вигравали від цього, продовжуючи в інших відношеннях відстоювати цілий ряд традиційних канонів науковості, що їх постмодернізм у своїх радикальніших виявах любить зневажати».

Критика традиційних методологічних принципів «нової історичної науки» постмодерністами стала однією з головних причин кризи такого провідного напрямку школи «Анналів», як культурно-антропологічна історія. Культурна антропологія обґрунтовано критикувалася за зосередження на змодельованих дослідником середньостатистичних формах поведінки та соціальних нормах, явищах масового характеру, а не на поведінці та уявленнях конкретних акторів історичного процесу, а також за надмірну маргіналізацію сюжетів досліджень.

На 1990-ті роки в авангарді атаки на соціальну парадигму опинилася текстуальна теорія, яка відкидала прямий зв'язок між реальністю і її вираженням. Сама культура зараз бачиться як конструювання, а не відображення реальності.

Надалі частина істориків продовжила пов'язувати свою роботу з історичною антропологією, але більшість підписалась би під словами Моріса Емара: «Сьогодні важко знайти історика, який не використовував би методи і досягнення історичної антропології. Але ще важче знайти того, хто ототожнює себе лише з історичною антропологією» (2002).

«Людський вимір» («очеловечевание») предмету історичних студій...

...Як реакція на інституційну і юридичну історію

«Фізична антропологія»:

Історія харчування, хвороб, лікування, гігієни

Історія запахів

Ставлення до смерті

Потреби

Почуття

Щоденні звички

## Вірування

### «Історія поведінки і звичок»:

Форми спілкування: жести, пози, застільні манери, сексуальна поведінка

### Способи сприйняття дійсності («колективні уявлення»):

Про святість і про пройдисвітів

Комерцію

Сім'ю

Церкву

Сприйняття часу

Просторові уявлення (у т.ч. «топографія потойбічного»)

Усна мова («етнографія усної мови»; етнолінгвістика)

Ритуали

Образи («система образ» з її стереотипами і умовностями – жестом, словом, блюзнірськими написами)

### Історія приватного життя

«життєві стратегії»

### «Політична антропологія»

«Сценарії влади»: рутина правління, патронат і клієнтела, неформальні практики

«Погляд зсередини», *емічний* (зсередини) аналіз – замість *етичного* (з погляду зовнішнього спостерігача). Емічний підхід передбачає пильну увагу до дій, намірів і навіть ілюзій людей.

Історія «маленької людини»

Увага до маргінальних груп...

Історична (культурно-історична) антропологія заявляє про себе з кінця 70-х рр. XX ст.

Це течія в історіографії, орієнтована на використання методів антропології (етнографічного, етнологічного, культурної антропології) і прагне поглянути на соціальні процеси з позицій їх учасників, а також вивчати всі види соціальних практик.

Л.Февр: психологічні біографії Лютера, Рабле, Маргарити Наваррської.

М.Блок:

- «Королі-чудотворці» (структури колективної свідомості).

Ф.Бродель:

- «Середземне море і Середземномор'я в епоху Філіпа II» (1949).

Ф.Бродель:

- «Матеріальна цивілізація, економіка і капіталізм, XV–XVIII ст.» (1967–1979).

Демограф Л.Анрі + архівіст М.Флері: статистична обробка церковно-приходських книг.

П'єр Губер:

- «Бове і бовезійці з 1600 до 1730 р.» (1958): життя народних мас (наприклад, практики пізнього шлюбу у Франції Старого Порядка).

Леві-Стросс – антрополог.

В 60-ті рр. все частіше з'являються книги істориків, присвячені «етнологічним» сюжетам.

Філіп Ар'єс:

- «Дитина і сімейне життя за Старого порядку (1960).

Філіп Ар'єс:

- «Людина перед обличчям смерті» (1970).

Жорж Дюбі: «Історія та її методи» (1961) – маніфест історії ментальностей – прагнення гармонійно зв'язати воедино зміну економічних, соціально-політичних і сімейних структур.

- «Суспільство XI–XII ст. в провінції Маконне» (1953).
- «Час зборів» (1966).
- «Бувінське воскресіння» (1973).
- «Рицар, жінка і священник» (1981).
- «Три стани чи середньовічне уявлюване» (1978).

Робер Мандру: союз психології і історії:

- «Вступ до сучасної Франції: 1500–1640 рр. Есе психологічної історії» (1961).
- «Магістранти і чаклуни» (1968).

Жак Ле Гофф:

• «Цивілізація середньовічного Заходу» (1964) – ментальний інструментарій суспільства: сприйняття середньовічною людиною часу і простору; система цінностей; уявлення про структуру суспільства, про бідність і багатство, духовний досвід

- «Інтелектуали Середньовіччя» (1957).
- «Інше Середньовіччя» (1977).
- «Народження чистилища» (1981)
- «Середньовічне уявлюване» (1985)
- «Святий Людовік» (1996)
- «Займатися історією» (1974) – теоретичний маніфест – за синтез історії,

етнології, соціології, соціальної історії.

«Від підвала до чердака» – історія релігійних практик, книги і грамотності.

Рівень ментального і соціальної психології.

П.Шоню створив творчий колектив: дослідження нотаріальних актів Парижа – виявлення заповітів з благочестивими формулами (згадки святих покровителів, кількість замовлених заупокійних мес); комп'ютерна обробка інформації. Результат –

- «Смерть в Парижі». XVI–XVII ст.» (1978).

Мішель Вовель:

• «Барочне благочестя і дехристиянізація Прованса XVII ст. Поведінка перед лицем смерті за результатами заповітів» (1978).

Дослідив 20 тис. заповітів XVIII ст. Висновок – радикальна зміна ментальності: наполовину менше замовлялися меси, похоронний обряд не займав центрального місця в заповіті. Вовель відкинув схему протистояння народу і еліти. Десакралізація.

Еммануель Ле Руа Ладюрі:

• «Селяни Лангедока» (1966) – автор незвично багато уваги приділяв фобіям, колективним психозам.

• «Монтайю, окситанське село» (1975) – стала класикою історичної антропології.

• «Карнавал в Романі» (1979): про криваве свято, влаштоване в 1580 р. в м. Романі знатними людьми, щоб усунути лідерів народної партії – потенційних повстанців.

Тріумф історичної антропології. «Треті Анналі».

1976 р.: Вища школа досліджень із соціальних наук оголосила напрям досліджень з історичної антропології.

1975 р.: Ле Гофф свій семінар з «історії і соціології середньовічного Заходу» перейменував у «історичну антропологію середньовічного світу».

Тематичні номери «Анналів»:

- «Сім'я і суспільство»
- «Історія і сексуальність»
- «За антропологічну історію»

- «Історія споживання»
- «Довкола смерті»
- «Антропологія Франції»
- «Історія і антропологія людських співтовариств»
- «Дослідження про іслам. Історія і антропологія».

Даніель Рош:

- «Культура зовнішності. Історія одягу в XVII–XVIII ст.» (1989): культурні коди цивілізації. В «кравецькому театрі епохи» вибір одягу виражав претензії на певний соціальний статус, але «революція в одязі» була під стать «Великій Французькій революції», оскільки мода перестала бути монополією привілейованого класу.

Енциклопедія «Нова історія» (1978) під ред. Ле Гоффа.

Екзотика образу Іншого.

#### Недоліки:

- недооцінка історичної динаміки («событийности»);

Заклик повернутися до історії-оповіді.

З 1989 р. – «Четверті Анналі».

Моріс Емар: «Сьогодні важко знайти історика, який не використовував би методи і досягнення історичної антропології. Але ще важче знайти того, хто ототожнює себе лише з історичною антропологією». (2002)

#### ***Інструментарій історичної антропології***

Історико-антропологічний підхід передбачає насамперед застосування *етнографічного методу*. Запозичуючи в етнологів інструменти аналізу, історики прагнуть випитати в минулого найзаповітніші таємниці, які традиційно не обговорюються в історіографії. Історія зосереджується на повсякденній пам'яті «маленьких людей».

Етнографічний метод «включеного спостереження» застосовується, коли дослідник одночасно збирає фактографічну інформацію і «веде спостереження» за її автором. В цьому разі він користується інформацією з інших джерел про контекст написання тексту цією людиною, наприклад, про її вік на той момент, сімейну ситуацію, психологічний настрій.

Один із засновників «мікроісторичного напрямку» в історіографії Джованні Леві серед інструментів мікроісторії називає прийом «насиченого опису»: «Окрім того, що корені мікроісторії перебувають в колі історичних досліджень, багато її характеристик демонструють тісні зв'язки, які пов'язують історію з антропологією – особливо цей «щільний опис», який Кліффорд Гірц вважає плідною перспективою в антропологічних дослідженнях. Замість того, щоб починати з серії спостережень і спробувати застосувати яку-небудь більш-менш унормовану теорію, ця перспектива починає з добору істотних прикмет і намагається інтегрувати їх до якоїсь уже відомої структури. У такий спосіб щільний опис слугує фіксації в письмовій формі серії визначних подій або фактів, що в іншому разі просто зникли б, але які можна було б інтерпретувати через уміщення до контексту, інакше кажучи, до плину соціального дискурсу. Такий підхід у використанні мікроскопічного дослідження найшвидкоплинніших подій є успішним для досягнення висновків далекої перспективи».

Сам Гірц пояснював, що запозичив концепцію «насиченого опису» з філософських праць Гілберта Райла (1900–1976):

«Райл розвинув свою думку про «насичений опис» у двох недавніх статтях... Уявіть собі, пише він, двох хлопчиків, що змигають правим оком. Один робить рух повікою мимоволі, інший подає таємний сигнал приятелю. Обидва рухи з фізичної точки зору ідентичні; якщо розглянути їх просто-як-рухи, зробити деяке «феноменалістичне» спостереження, неможливо відрізнити, хто з них змигнув, а хто підморгнув, а можливо, обидва змигнули або обидва підморгнули. Водночас нехай

непомітна з фотографічної точки зору різниця між звичайним змигуванням і підморгуванням є досить суттєвою; це добре розуміє кожний, хто хоч раз помилково сприйняв одне за інше. Підморгування – це комунікація, до того ж комунікація цілком певного виду, яка 1) має свідомий характер, 2) спрямована на конкретну людину, 3) передає певне повідомлення, 4) робить це відповідно до соціально встановленого коду і 5) таємно від решти компанії... Підморгнути – *означає* свідомо змигнути у разі, коли існує соціальний код, відповідно до якого ця дія є конспіративним сигналом...

Але це тільки початок. Припустимо, продовжує він, є ще й третій хлопець, який, «щоб розвеселити своїх приятелів», вирішив подразнити першого хлопця, що підморгнув, і повторив його рух, але умісне невміло, незграбно, негарно тощо. Він при цьому зробив, звичайно, той самий рух, що і перший, який змигнув, і другий, який підморгнув: зімкнув верхню і нижню повіку правого ока. Але цей хлопець уже і не змигнув, і не підморгнув, він передражнив чужу спробу підморгнути. На цей випадок також існує соціально визначений код (він буде змигувати з більшими зусиллями, перебільшено, можливо, гримасуючи – зі звичайними вихватками клоуна), і цей хлопець також передає повідомлення. Але цього разу основний лейтмотив дії не таємниця, а насмішка...

Можна розвивати цю думку далі: не впевнений у своїх мімічних здібностях, майбутній клоун може вдома попрактикуватися перед дзеркалом, і в даному випадку він не змигуватиме, не підморгуватиме, не передражнюватиме, а репетируватиме... Можна й далі, діючи логічно, майже нескінченно ускладнювати ситуацію... Але суть моїх розмірковувань зводиться до того, що між тим, що Райл назвав «ненасиченим описом» дій тих, хто репетирує, передражнює, підморгує, змигує тощо («швидким рухом зникають верхню і нижню повіки правого ока»), і «насиченим описом» того, що вони насправді роблять («репетирує перед дзеркалом, як він буде передражнювати приятеля, коли той комусь таємно підморгуватиме»), лежить предмет дослідження етнографії: стратифікована ієрархія наповнених змістом структур, у контексті яких можливо змигувати, підморгувати, робити вигляд, що підморгуєш, передражнюєш, репетирувати, а також сприймати та інтерпретувати всі ці дії (включаючи і нульове змигування, яке як *категорія культури* такою ж мірою не підморгування, якою підморгування не є змигуванням), не буде існувати, незалежно від того, що хтось робитиме з верхньою і нижньою повікою свого правого ока».

Історія повсякденності виникла як реакція на інституційну і юридичну історію, як прагнення повернути живу людину в історію, повернути «людський вимір» предмета історичних студій.

В Англії ще в 1950-х роках виник напрям під назвою «Культурологія», який зосереджувався на повсякденних умовах життя і характеризувався елементами народної освіти, а також класової боротьби. Їхньою метою, як згодом заявляв рух «Майстерня історії», була «демократизація» об'єктів дослідження та досліджень. Найвідомішою демонстрацією цього напрямку стала робота Е. П. Томпсона «Становлення англійського робітничого класу» 1963 року.

Італійці Карло Гінзбург і Джованні Леві мали інші міркування. Вони хотіли зобразити життя людей, які раніше були невідомі, тих, кого цех не помічав, якщо не зневажав. Її «проектом» була «маленька біографія», розповідь про вкрай історично нерелевантне, у кращому випадку маргінальне. Праці Гінзбурга викликали історіографічну сенсацію. Вони заснували невелику традицію під назвою «Мікроісторія». До цієї форми історіографії можна також віднести праці американки Наталі Земон Девіс, яка прагне до біографії того, що є «можливим і мислимим» у сучасній історії. Як і колективні біографії сільських громад, наприклад, написані Давидом Сабеаном і Гансом Медіком. (*Quellen zur Alltagsgeschichte der Deutschen 1815–1870. Herausgegeben von*

*HARTWIG BRANDT und EWALD GROTHE. 2005 by Wissenschaftliche Buchgesellschaft, Darmstadt. S.4)*

Сильний вплив на розвиток «історії повсякденності» справила «усна історія», особливо її орієнтація на менталітет і просте повсякденне життя. Як і «Повсякденна історія», це дітище 1970-х і 1980-х років. До того часу опитування свідків не були чужими для історичної науки, але їхня інформативна цінність була суперечливою. Новим, що принесла «усна історія», було масове дослідження «маленької людини»; вона була сенсором для всього тривіального, але також для відображення «великого» в безіменному. Перш за все, вона сприяла новий напрям дослідження нацистської системи, рух у підлегле, у локальне, але також у конкретне та повторюване. Навряд чи знайдеться місто, «повсякденне життя якого при націонал-соціалізмі» не було досліджено згодом.

У центрі уваги історії повсякденності – цілісне дослідження життєвих світів людей різних соціальних верств, їхньої поведінки і емоційних реакцій на події. Героями такої історії стали ті, хто раніше були безіменними діячами – розбійники, відьми, інваліди, повії, злочинці.

Історія повсякденності – це не історія побуту. Етнограф відтворює побут, а історик повсякденності аналізує емоційні реакції, переживання людей щодо того, що вони мають. У центрі уваги історика повсякденності не просто побут, але життєві проблеми і їх осмислення тими, хто в цьому жив.

Найприкметнішою тенденцією сучасної історіографії є відмова від «макропідходу» (так званого метадискурсу) на користь «мікропідходу», відмовою від вивчення структур у «часі довгої тривалості» на користь дослідження конкретної соціальної практики окремих «акторів» історичного процесу. Цю «кризу росту» спричинив як загальний розвиток історичної думки, яка на сучасному етапі досягнула високого рівня індивідуалізації (заперечення новим поколінням істориків будь-якої спадкоємності в системі «вчитель-учень»), так і загальним станом суспільної кон'юнктури, що визначається підвищенням інтересом до біографічного, популярного історіописання і збайдужінням до історії структур, масових рухів та закономірностей.

*Мікроісторія* постала з широкої політичної й культурної полеміки у 1970-ті рр. Ці роки, а також 1980-ті рр., були роками майже загальної кризи панівної тоді оптимістичної віри в швидку і радикальну трансформацію світу революційним шляхом. Насамперед захиталася віра в автоматизм змін: під сумнівом опинилася сама ідея поступального розвитку. Ставало зрозумілим, що прогнози соціальної поведінки виявилися абсолютно хибними, і цей занепад наявних систем і парадигм вимагав не так побудови нової загальної соціальної теорії, як повного перегляду чинних інструментів дослідження. «Критичний поворот» отримав інституційне вираження: із 1989 р. постали «Четверті Анналі». Із кінця 80-х років у школі «Анналів» відбувається «критичний поворот». Тепер історію приваблює реальне, ця історія прагне вивчати точно визначені об'єкти, зрозуміти, як реально, конкретно відбуваються події в історії, зрозуміти ситуативну поведінку, тобто поведінку, завжди пов'язану з певним контекстом, у який вписаний «актор», зрозуміти, яким способом суспільство поступово конструює саме себе.

Мікроісторія як практика фактично полягає в зменшенні масштабу погляду, в мікроскопічному аналізі й інтенсивному вивченні документальних матеріалів. Уніфікований принцип усіх мікроісторичних досліджень – сподівання, що мікроскопічне дослідження виявить факти, які раніше не спостерігалися.

Предметом мікроісторії є невеликий і незначний випадок (пересічна, непоказна подія) з минулого, який може статися де завгодно, але який зрештою і визначає справжній контекст історії. Мікроісторія береться за вивчення способу життя і екстремального виживання в умовах війн, революцій, терору, голоду.

Виникнення мікроісторії – це повстання маргінального проти важливого, це перемога «демократичної» деталі над «аристократичною» суттю.

Мікроісторія розглядає людей виключно «в ситуаціях». Звідси особливий інтерес до епізоду. Але через нитку персональної долі мікроісторія шукає новий підхід до соціального.

Зрештою мікроісторія прагне того самого, що й «класична» соціальна історія, – пізнання правил устрою і функціонування соціального цілого. Мікроісторія – це така сама цілісна історія, як і макроісторія, але вибудована «знизу». Вона пильно придивляється до вчинків людей як соціальних акторів минулого, їхнього конкретного соціального досвіду, процесу формування ідентичності груп, мережі тісних зв'язків і взаємовідносин – конкуренції, солідарності, об'єднання. У такий спосіб вона переносить соціоісторичний аналіз у площину процесів (а не структур): розбирається рутину міжлюдських стосунків, простежуються правила гри, механізми досягнення угод, компромісів між акторами. Образ соціальної реальності, створений мікроісторичним підходом, не є зменшеною, чи частковою, чи урізаною версією того, що дає макроісторичний підхід; це інший образ, але також цілісний.

Проблема, наявна в багатьох мікроісторичних дослідженнях: зосередження на конкретній особистості в її стосунку до соціального контексту, лавірування історика між шкалами «мікро» і «макро», до дозволяє показати складні залежності між особистістю та системою. Мікроісторія декларує не тільки поворот до людини, але також повернення актора. Це пов'язано з тим, що особистість показується не як безсильна, але як співтворець системи і зазвичай як хтось, хто певним способом виступає проти системи. З погляду мікроісторії, соціальні норми народжуються в процесі «переговорів», «угод», і «домовленостей» індивідів відносно правил організації соціуму, що забезпечують інтереси сторін, що «домовляються». Саме досягнуті в ході відповідних інтеракцій – взаємодій індивідів – «домовленості», «угоди», а не «юридичні засоби» самі по собі, забезпечують суспільству його згуртованість. «Правила гри» (поведінкові ігри) формують «соціальні контексти», у яких відбувається соціальна активність індивідів.

Фокус аналізу історика повсякденності – вивчення соціального з точки зору індивіда, не просто побут, але повсякденну свідомість і поведінку. Індивід тут подається діючим в певних обставинах і через конструювання соціальних ролей. Без з'ясування мотивів у діях усіх акторів «театру життя» минулого історика повсякденності не зрозуміти їх. Історик веде з ними діалог, не дистанціюючись і не намагаючись стати «над» ними.

У намаганні зблизитися з дійовими особами історії повсякденності історики звертаються насамперед до его-документів – біографій, мемуарів, щоденників і листів. Саме вони дозволяють зрозуміти людину і її вчинки в конкретній ситуації.

На допомогу досліднику історії повсякденності приходить етнологія. Наблизитися до «іншої» культури можна через аналіз символічних форм – слів, образів, жестів, вчинків, – через які люди виявляли себе. Праця дослідника повсякденності – це інтерпретація чужих думок і слів, це завжди «переклад» з «іншої» мови. У цьому він схожий на психолога.

Історія повсякденності, починаючи з кінця 90-х років, набула прав громадянства в українській історіографії. Більше того, можна говорити про певну моду на вживання гасел «повсякдення», «мікроісторія», «життєві стратегії», «практики».

Історія повсякденності починаючи з кінця 90-х років набула прав громадянства в українській історіографії. Більше того, можна говорити про певну моду на вживання означень «повсякдення», «мікроісторія», «життєві стратегії», «практики». Інше питання, наскільки ці гасла відповідають реальному змістові нових історичних творів.

Цілком природно, що системний поворот в підходах до історієписання починається з умоглядного осмислення літератури загального епістемологічного плану. В Україні бум теоретико-методологічного формального інтересу до засад історії повсякденності і навіть

її своєрідної пропаганди припадає на 2006–2015 рр. Досягненням літератури такого, «теоретичного», плану є введення в обіг широкої бібліографії, виклад ідей західних колег щодо перспектив збагачення дослідницького інструментарію істориків, освоєння категоріального апарату мікроісторії та історії повсякденності.

Всі автори, які виступили пропагандистами нового напрямку історичних досліджень, незмінно відзначають серію колективних монографій Інституту історії України НАН України, виданих під гаслом «З історії повсякденного життя в Україні». Прикметно, що всі ці томи відкриваються розлогими історіософськими нарисами з посиланнями на зарубіжних авторів, в яких старанно роз'яснюється, якою історія «має бути». Причому, в наступних розділах, присвячених конкретним історичним темам, власне історія повсякденності перемежовується зі звичним соціологічно-позитивістським дискурсом.

Перші підсумки роботи українських істориків в галузі історії повсякденності і пропозиції щодо перспектив подальших конкретно-історичних досліджень були розглянуті на науково-практичних конференціях.

В цілому перше десятиліття активного інтересу до історії повсякденності відзначилося переважанням теоретичних і організаційних пошуків над практичними результатами. Суттєвою проблемою залишається необхідність подолання таких квазімікроісторичних дій, як імітація історії повсякденності, відверте побутописання, емпірична рутинна, фактографічна сваволя. Варто також пам'ятати зауваження Поля Рікера (Paul Ricoeur): філософи повинні вивчати досвід істориків і не поспішати їх повчати, як треба пізнавати історію. Отже, настав час для наполегливої роботи «практикуючих істориків».

Публікації останніх кількох років дають необхідний матеріал для того, щоб на прикладах конкретних повномасштабних досліджень, а не лише на фундаменті історіософських спекуляцій, побачити різницю між традиційним історієписанням і технологією історії повсякденності, а також збагнути, як саме діє ота магія, коли «з дрібниць» постає сутність.